

Avdrag för amortering av studieskuld

Av docent Leif Mutén

Den nu sjuutton år gamla frågan om avdragsrätt för studieskuldamortering har ägnats ett betänkande av skattelagssakkunniga (SOU 1960:6). Det har tagit nio år att omarbete 1944 års skattekommittés förslag av år 1951, fast riksdagen under den tiden åtskilliga gånger haft anledning att med olika hårda utskottsskrivningar be Kungl. Maj:t att sätta fart på utredandet. Det var f. ö. i denna fråga, som Adolv Olsson på sin tid fann sig föränlåten erinra departementet om att det vore riksdagen allena, som utövade svenska folkets urgamla rätt att sig självt beskatta, och att det därför icke anstode regeringens innehavare att försena av riksdagen begärda skatteutredningar.

Trots ökad statlig stipendiering har studieskuldssättningen blivit ett allt större problem under utredningstiden. Fler studenter lånar större summor. Kunde man 1951 räkna med att summan utelöpande studielån för akademiker och likställda uppgick till 50 milj. kr, får man för 1959 räkna med fyrdubbla beloppet. Årligen beviljas garantilån och räntefria studielån med ett genomsnittsbelopp per student om c:a 1.500 kr mot drygt hälften fem år tidigare. Den siffran bör ses i sammanhang med att endast c:a hälften av studenterna är hänvisade till lån för sin studiefinansiering — på dessa tynger skuldbördan desto kraftigare. Ett skuldbelopp på 20.—25.000 kr är vanligt för dem, som nu avslutar högre studier. För gifta studenter, som båda har skuld, kan dubbla detta belopp bli en ödesdiger börda på familjeekonomien. Tidigare akade-

mikergenerationer har hjälpts med amorteringarna av inflationen, men med avmattad takt i penningvärdeförsämringen har detta slags ”studiehjälp” fått mindre betydelse, samtidigt som räntebördan väsentligt ökat.

Utredningens principdiskussion

De sakkunniga redogör för tre huvudsakliga argumentationslinjer i debatten kring studiekostnaderna och beskattningen. Enligt den första av dessa, *investeringslinjer*, skulle man se studiekostnaden som en kostnad för intäktsförvärv, vilken i likhet med annan investeringskostnad borde få dras av under investeringens beräknade livslängd. Denna linje, som mötte viss förståelse hos 1944 års allmänna skattekommitté, lider av den teoretiska svagheten, att studieinvesteringen huvudsakligen avser egna levnadskostnader. Vill man inte aktivera en däremot svarande investering under studietiden, bör man inte få avskriva studieinvesteringen, liksom en rörelseidkare ju inte heller aktiverar och avskriver sina levnadskostnader under den tid han konstruerar eller tillverkar en maskin. 1) Endast till den del studiekostnaderna motsvarar facklitteratur, resor, levnadskostnadsfördyring etc. av avdragsgill kostnads natur är investeringslinjen tillämplig. Huvuddelen av de 5.000 kr/år, som studenten ger ut, är likväl levnadskostnad.

Däremot vill de sakkunniga inte förneka, att nuvarande avdragspraxis under tjänst borde kunna liberaliseras för fall, där den som redan inträtt i förvärvsli-

vet haft kostnad för utbildning, vilken utan att kunna betecknas som nödvändig för inkomstförvärvet eller vara påfordrad av arbetsgivaren ändå är till gagn för verksamheten. Utan att framställa förslag i ämnet betonar de sakkunniga lämpligheten av att reglerna uppmjukas för att på denna punkt nå enhetlighet mellan inkomstlagen tjänst och rörelse.

Den andra linjen, *kompensationslinjen*, är hållbarare. Den tar sikte på akademikernas speciella situation med en jämförelsevis kort intjänande period, föregående av en lång inkomstlös studietid. Progressionens inverkan på den sammanlagda livslönen blir därvid hårdare än om densamma sprids över en längre intjänandeperiod, och vidare kan ortsavdragen för studieåren frysa in. ²⁾ Ett exempel visar, att genomsnittsinkomsten för en akademiker med slutlön i 23:e lönegraden blir 9,2 % hårdare beskattad, om den intjänas under 40 år, än om den sprids över 50 år, vilket motsvarar en skattefördyring om drygt 19.000 kr, varav 8.000 kr representerar infrusna ortsavdrag.

Detta skulle kunnat tas som ett normal exempel, men utredningen visar, att förekomsten av förvärvsarbete under studietiden liksom av skattefria stipendier gör att åtskilliga akademiker faktiskt kan utnyttja ortsavdrag och allmänna avdrag resp. åtnjuta motsvarande belopp skattefritt under åtminstone någon del av studietiden. De sakkunniga vill inte föreslå något kostnadskrävande system för utredning av i vilken mån ortsavdrag under studieåren kunnat utnyttjas, och än mindre införandet av en i praktiken oftast resultatlös beskattning av stipendier för att göra resultatet av en sådan utredning rättvisande. ³⁾ I denna praktiska ar-

gumentation är det kanske inte så svårt att följa de sakkunniga. Men däremot borde det klarare ha kommit fram, att det sannolikt finns ett samband mellan förekomsten av studieskuld och utnyttjade ortsavdrag, alldeles särskilt naturligtvis om de sakkunnigas tidigare framställda förslag om rätt till avdrag för understöd till studerande — helst dock i något förbättrad form — går igenom.⁴⁾

Och särskilt dyster blir den intresserade läsaren, då han återfinner följande, från kammarrättsremissen av tidigare betänkande, 1957 års skatteutredning m. fl. skrifter välbekanta resonemang: "ortsavdraget, vars uppgift är att garantera den skattskyldige ett belopp motsvarande existensminimum, fritt från skatt, har också en annan karaktär än omkostnadsavdragen och de allmänna avdragen. Med hänsyn till avdragets syfte torde det knappast kunna komma i fråga att få förskjuta icke utnyttjade ortsavdrag till senare år." — Så länge barnavdrag normalt utgick för icke förvärvsarbete barn, kunde man räkna med att någon form av ortsavdrag normalt alltid kunde utnyttjas för flertalet icke studerande skattskyldigas hela livslängd. Barnbidragen och de allmänna studiebidragen har i princip ersatt första delen härav, men från den ålder, då dessa bidrag upphör att utgå, torde flertalet skattskyldiga praktiskt taget oavbrutet fram till sin död själva eller genom andra maken kunna utnyttja medgivna ortsavdrag. Endast där skattskyldig redovisar underskott i förvärvskälla eller taxerad inkomst understigande ortsavdraget, bryts serien.

För den, som under ett sådant år, då hans ortsavdrag ej kunnat utnyttjas, måste låna sig fram, får detta existensminimum täckas med hjälp av inkomster, lig-

gande på toppen av ett senare, inkomstgivande års inkomst. Det är en långt driven formalism, när man förnekar behovet av att hålla ett existensminimum fritt från skatt, som måste täckas på en så dyrbar väg. Men detta är just den situation, som är typisk för skuldsatta akademiker, sannolikt i långt högre grad än för någon annan inkomstgrupp.

Även beträffande progressionen i övrigt, sådan den kommer till uttryck i skatteskalorna, bagatelliserar de sakkunniga problemet. Skatteökningen i normalfall genom sammanpressning av intjänandetiden från 40 och 50 år sägs normalt inte uppgå till mer än 4—5 % av vederbörandes inkomst — en (i och för sig knappast korrekt) siffra, som de sakkunniga förbluffande nog vill jämföra med kravet på att ackumulerad inkomst måste uppgå till minst en tredjedel av den taxerade. Det är dock en överväldigande skillnad mellan en merbelastning under vart och ett av fyrtio inkomstår och ett enstaka års särskilda belastning. Ackumulerad inkomst kan ju inte med skattemässig verkan åtnjutas under vartenda inkomstår; den måste vara sporadisk, om skatteutjämnningen skall vara av intresse.

Däremot är det sannolikt riktigt, att även andra grupper än akademikerna skulle kunna åberopa progressionsargumentet till förmån för en utjämning mellan olika beskattningsår. Så länge detta inte gäller en majoritet av de skattskyldiga — och får man tro de sakkunniga lär de flesta knappast komma upp i sådana inkomstlägen, att en normalt ojämn inkomstfördelning mellan åren kan få nämnvärd betydelse från progressionsynpunkt — kan en sakligt otillfredsställande behandling av en grupp inte rättfärdigas med att andra grupper också har

det besvärligt. Målet bör väl då hellre vara att i den mån det går söka ge någon huggnad även åt andra, illa klämda grupper.

Efter dessa tämligen negativa ståndpunktstaganden kommer de sakkunniga så fram till sin egen positiva linje, *skatteförmågelinjen*. De redovisar en rad skäl, varför akademikernas amorteringsbörda blivit en sådan faktor, som man rimligen bör ta hänsyn till, om beskattningen skall anses avvägd efter bärkraft. Skuldsättningens omfattning är en sådan orsak, skillnaden i bärkraft mellan skuldsatta och icke skuldsatta personer i samma inkomstläge en annan. Med all rätt betonar de sakkunniga, att skatteprogressionens skärpning ökat behovet av hänsynstagande till studieskulden vid beskattningen, och därtill kommer, att inkomstutjämnningen minskat differensen i löneläge mellan personer med olika utbildning.

Det är också i detta sammanhang tillfälle för de sakkunniga att återkomma till de motiv, som ligger till grund för de tidigare avvisade investerings- och kompenstationelinjerna. Det är kanske det mest karakteristiska för den fråga det här gäller, att dess positiva lösning inte oundersägligt låter sig motiveras med någon av de renodlade argumentationslinjer, som brukar framföras, men att å andra sidan de använda argumenten tillsammans på ett övertygande sätt klargör, att någon form av åtgärder måste vidtas, oavsett vilken teoretisk grund man vill försvara dem med. Att som de sakkunniga gör utgå från den elastiska principen om beskattning efter bärkraft synes för en teoretisk bedömning vara klokt och försiktigt. Inom den principens ram kan

ju de övriga argumenten åberopas efter sitt värde, liksom det f. ö. måste påpekas, att både värdeminskningssavdrag och resultatutjämnning är led i beskattningens anpassning till skatteförmågan.

Utredningen redovisar också motskäl: även annan skuldsättning kan påverka skatteförmågan; andra grupper skulle kunna göra liknande speciella önskemål gällande: införandet av nya avdrag skulle strida mot förenklingssträvandena; införande av skuldammorteringsavdrag skulle vara orättvist mot dem, som söker undvika eller begränsa sin skuldsättning; skattefriheten för stipendier är redan nu ett privilegium för akademiker; studiekostnaderna är kanske redan tillbörligen beaktade genom lönesättningen för akademikergrupperna; direkta bidrag till amorteringarna eller förlängning av amorteringsplanerna skulle kunna vara en mer direkt på de särskilt behövande inriktad stödform.

När de sakkunniga efter en avvägning av skälen för och emot stannar för en positiv linje, dikteras ställningstagandet dels av behovet att främja kvalificerade studier, dels av den allmänna uppfattningen om vad skatterättvisan i rådande läge kräver. I förstnämnda hänseende vore enligt deras uppfattning en avdragsrätt för skuldammortering en värdefull komplettering av nu gällande stipendie- och lånemöjligheter — de sakkunniga har alltså inte hemfallit åt den på sina håll spridda vantron att dagens skuldsatta akademiker skulle hjälpas genom att stipendier ges dem som kommer efter. I det senare avseendet beaktar de sakkunniga särskilt det positiva intresset från riksdagens sida för frågans utredning.

Förslaget

Det system, som föreslås, är i princip avsett att så litet som möjligt betunga taxeringsorganisationen. Prövningen av vad som utgör studieskuld överlåtes nämligen på garantilånenämnden och statsstipendienämnderna, vilka redan fyller funktionen att gallra bort skenskuldsättning och andra missbruk. Avdrag skall således medges för amortering av sådan studieskuld, som har form av statens räntefria studielån eller garantilån, vilka beviljas under studietiden, liksom av s. k. akademikerlån, som medges akademiker och likartade grupper efter avslutad utbildning för att avlösa gamla studielån. För att undvika detaljerade hänsynstagen till tidigare åtnjutna skatteförmåner i form av skattefrihet för stipendier, och för att undgå en prövning genom taxeringsmyndighetens försorg av normal studietid etc. föreslås en schablonmässig reducering av avdragsrätten till försöksvis 60 % av utgiven faktisk amortering på nämnda lån, en begränsning i försiktigaste laget, om en effektiv hjälp är avsedd. Amorteringsavdrag föreslås endast skola medges med planerligt amorteringsbelopp. Sistnämnda förslag förefaller knappast ägnat att stimulera till flitiga amorteringar — kanske hade man, trots risken för att arvtagande och lotterivinnande akademiker därmed skulle vinna vissa fördelar, kunnat kopiera motsvarande norska bestämmelse och medge avdrag oavsett amorteringstakten.

Avdrag föreslås endast medgivet för egen amortering, inte för makes, och vidare endast i den mån inkomst av jordbruk, rörelse eller tjänst därtill förslår, varför förlustutjämnning icke heller får åtnjutas. Däremot har främst av prak-

tiska skäl det tidigare förslaget villkor om negativ förmögenhetsställning slopats.

Med hänsyn till avdragets skälighetsmotivering förefaller ingen av de nämnda begränsningarna särskilt välgrundad.

En nyhet är den föreslagna utvidgningen av möjligheterna till extra avdrag för nedsatt skatteförmåga. För det första avses man genom sådant avdrag kunna ta hänsyn till amorteringar på andra studielån än räntefria och statsgaranterade lån. 5) Därigenom kan man göra rättvisa även åt de fåtaliga men behjärtansvärda fallen av annan studieskuld-sättning än den, som täcks av nyssnämnda låneformer. I och för sig är naturligtvisvis fasta avdragsregler att föredra framför skälighetsprövning jml 50 § KL. Från den synpunkten får man hoppas på ordentliga tillämpningsanvisningar. Det kunde också övervägas att bland enl. 46 § avdragsberättigade lån redan från början ta med även sådana ur allmänna studielånefonden liksom värnpliktslån.

För det andra har de sakkunniga tagit upp tanken på att medge extra avdrag för skattskyldig, vars inkomst understigit existensminimum på grund av bedrivna studier. De studerandes inkomst av feriearbete kan därigenom beskattas med bättre hänsynstagande till att den skall räcka hela året. För närvarande måste man som bekant vara sjuk, arbetsskygg e. d. för att sådana hänsyn skall få tas. Vid existensminimiberäkningen bör enligt de sakkunniga beaktas både väsentligare stipendier och sådana särskilda utgifter, som föranleds av studierna.

Med de föreslagna reglerna bemöts även argumentet, att en avdragsrätt för studieskuld amortering skulle stimulera till lån i stället för förvärvsarbete under studietiden. Det bör dock betonas, att det

långifrån är alla studenter, som har tillfälle till eller rationellt bedömt ens bör ha förvärvsarbete vid sidan om studierna. I regel gör nog studenterna bäst nytta genom att fort bli färdiga.

Blir reformen genomförd?

Diskussionen om förslaget har hittills främst rört den gamla frågan om bidrag eller avdrag. De sakkunniga har beräknat, att reformen inledningsvis skulle kunna medföra ett skattebortfall om knappt 10 milj. kr, ökat till kanske det dubbla vid slutet av sextiotalet. En del kritiker menar, att dessa pengar skulle kunna användas bättre för direkta stödåtgärder.

Som nämnts är denna tanke förfelad, om man åsyftar hjälp till en annan studentgeneration än den nu skuldsatta. Mer rimlig är tanken, om man ser ett direkt bidrag i form av låneavskrivning som alternativ till reformen. Det kan emellertid ifrågasättas, om statsmakterna kommer att vara villiga att genom direkta subventioner effektivt stödja en medborgargrupp, som befinner sig såpass högt upp på inkomstskalan.

Skall frågan alls lösas, synes det därför kunna ske endast som resultat av en praktisk jämförelse av bärkraften mellan skuldsatta akademiker och icke skuldsatta i samma inkomstläge. De progressiva skalorna får förmodas utmätta för att på ett rimligt sätt träffa skatteförmågan hos de senare. De blir alltför dryga för dem, vilkas inkomster belastas av det hårda tvångssparande, som studieskuld amorteringarna betyder.

Många anser dock en sådan "horisontell" jämförelse missvisande. Avdragsrätten kan enligt dessa kritiker ses som analog med en direkt subvention, större ju

högre dens marginals katt är, som får avdrag. Detta resonemang ligger som känt bakom tillkomsten av våra nuvarande barnbidrag. Men det tillämpas — som väl är! — inte på avdrag för kostnader för intäkts förvärvande, och inte heller på en rad mer eller mindre berättigade andra avdrag, t. ex. de allmänna avdragen, avdrag för konsumtionslåneräntor, olika typer av avrundningar och schablonavdrag, sparavdrag och ortsavdrag. Det förefaller, rätt uttryckt, som om resonemanget endast tas fram vid behov, när man vill bygga upp en avvisande oposition mot en föreslagen reform.

Ändå borde det väl vara rimligt att acceptera tanken, att ju högre en skattesats är, desto viktigare är differentieringen efter de skattskyldigas förmåga att bära den, och desto mer måste varje sådan differentieringsåtgärd betyda, i skatt räknat. ⁶⁾ När detta betraktelsesätt har så svårt att slå igenom, beror det kanske delvis på att man på de flesta håll blandar ihop yrkanden om skatteavdrag för vissa grupper med krav på total skattesänkning, bl. a. med argumentet, att de direkta skatterna skulle vara så höga, att ingen grupp kunde tåla en höjning. ⁷⁾

Möjligen kommer den fortsatta inflationsutvecklingen att pressa fram en ny tariffändring. En sådan kompenserande skattesänkning skulle i och för sig kunna utnyttjas för att beakta berättigade rättvisekrav av det slag, som här diskuteras. Samma gäller naturligtvis i den mån det kan bli aktuellt med en reell sänkning av den direkta beskattningens höjd.

Men i princip är det en olycklig inställning att motsätta sig rättviserefor-

mer, som avser skattebördans *fördelning*, för att de skulle behöva innebära en nedsättning av skattebördans *totala tyngd*. Lika gärna kunde man då påyrka, att en skattehöjning — i ett läge där en sådan anses nödvändig — ensidigt borde läggas på någon av de grupper, till vilkas berättigade avdragsbehov lagstiftaren nu tar hänsyn. Endast om någon vid behov av ökade inkomstskatter är beredd att höja dem genom att t. ex. slopa de extra avdragen för nedsatt skatteförmåga eller gäldränteavdragen, kan hans inställning logiskt sägas hänga ihop med avvisandet av nya, på skatteförmågeprincipen grundade avdragsförslag. Vill man inte låta de minst bärkraftiga vidkännas eventuella skattehöjningar, bör man inte heller låta en sådan grupp som de studieskuld-satta vänta längre på en rimlig skattelättnad.

¹⁾ Jfr Mutén, Sv Skt 1954 s. 365, och Welinder, Balans 1959 s. 30 f.

²⁾ Även Welinder, a. a. s. 33 f, rekommenderar att lagstiftaren tar hänsyn härtill, dock inte nödvändigtvis i form av just amorteringsavdrag. Lindal (i festskriften till Hadar Berglund, Handelshögskolans i Göteborg skriftserie 1956:1, s. 51 f) kom på samma grund fram till ett förslag om 50 % amorteringsavdrag för studieskuld.

³⁾ Jfr Hellmer, Sv Skt 1954 s. 225.

⁴⁾ Bet. 20/12 1956 (stenc.) i huvudsak avtryckt i SOU 1960:6.

⁵⁾ Jfr Mutén, a. a. s. 367 f. De sakkunniga har däremot inte tagit fasta på Lindahls (a. a. s. 52 n. 2) förslag att återinföra skuldsättning som avdragsgrund efter taxeringsnämndens prövning jml. 50 § KL. Detta hade kunnat bryta udden av ett väsentligt argument mot rätt till amorteringsavdrag, jfr Welinder, a. a. s. 32.

⁶⁾ Samma uppfattning hos Lindhl, a. a. s. 47, och Welinder, a. a. s. 35 f.

⁷⁾ Senast exemplifieras denna attityd i sambeskattningspropositionen, 76/1960 s. 37 ff. m. fl. ställen.